

Срђан М. Перишић¹
Универзитет у Источном Сарајеву,
Филозофски факултет
Пале (Република Српска – Босна и Херцеговина)

141.7 Дугин А. Г.
32:141.78"20"
329.12:141.78"20"
Преједни научни рад
Примљен 21/07/2021
Прихваћен 29/07/2021
doi: [10.5937/socpreg55-33252](https://doi.org/10.5937/socpreg55-33252)

ДУГИНОВА ДЕКОНСТРУКЦИЈА ПОСТМОДЕРНЕ – ПОСТЛИБЕРАЛИЗАМ И ПОСТПОЛИТИКА

Сажетак: Рад се бави Дугиновом аргументацијом постмодерне. У филозофским и политиколошким делима (*Филозофија њолиџике, Постфилозофија, Четврти њолиџичка теорија, Геоњолиџика њостмодерне*), написаним после 2000. године, Дугин методом деконструкције објашњава парадигму постмодерне у коју је Запад и дефинитивно закорачио крајем 20. века. Починемо са његовим схватањем краја модерности и разоткривањем либерализма, који је матрица наступа постмодерне парадигме. У наставку испитујемо разоткривање либерализма постмодерне као постлиберализма. Такође, анализира се питање на који начин тече постмодернизација либералне индивидуе у постиндивидуу. У закључном разматрању говоримо о трансформацији модерне политике у постполитику.

Кључне речи: Дугин, либерализам, постмодерна, постлиберализам, постполитика

Увод

Истраживања о наступу постмодерне активно су почела у другој половини 20. века, иако су се постмодерни постулати почели јављати и раније. Међу првима који је академски употребио појам постмодерне био је Арнолд Тојнби, током 30-их година 20. века. За њега је постмодерна последња фаза западне историје и културе (Тоунбеџ, 1939). Пре Тојнбија, постмодерне зачетке уочавају Ниче и Хајдегер. Ниче у ниҳилизму западног света види почетке новог доба, јер је Запад изгубио веру у смисао живота (Ђурић, 1979). Ниҳилистичко лице Запада уочава Хајдегер у текстовима о превладавању метафизичког. За Хајдегера, ниҳилизам је процес на чијем крају од битка као таквог „није остало ништа“ (Vatimo, 1991, str. 21). Ниҳилистичка постмодерна у уметности почиње 50-их прошлог века година и карактерише се мноштвом стилова, при чему се брише разлика између кича и уметности (Кулјић, 2004, str. 290). За Брдара, брисањем те разлике пропадају и уметност и морал. Пропаст почиње

¹ srdjan.perisic@ffuis.edu.ba

Дишановим постављањем писоара у галерију, чиме се показује да уметност губи сваку вредност (Brdar, 2002). Као замена за уметност јавља се ријалити култура, која као паноптикум окупља и контролише човека онемогућавајући га да се оријентише, да разуме и интерпретира стварност (Domazet, Nikolić, 2020). С друге стране, де-струкција демократије у њеној политичкој и социјалној димензији је посебна област истраживања наступа постмодерне (Perišić, 2012, str. 141–143).

Теоретизација постмодерне је обимна (Erstein, 2010, str. 19). Она обухвата разне теоретичаре, од којих су једни усхићени крајем модерне и афирмативно објашњавају постмодерне појаве, док други критички и са страхом сагледавају њено значење (Perišić, 2014).

Посебан допринос расправи и схватању постмодерне био је током 80-их година 20. века. Дискурс је започет 1979. године, Лиотаровим виђењем *постмодерног стања* као стања у западном свету у коме више нема поверења у метаприче (Lyotard, 1988). Међутим, док на почетку, у тексту *Постмодерно стање*, Лиотар за све метаприче (идеологије, доктрине) сматра да су изгубиле легитимацију кроз реализацију у модерни, он касније издваја либерализам као једино решење јер је победник у сучељавању идеологија модерне. За Лиотара су капитализам и либерализам једини образац друштва, јер они онемогућавају наступ општих, универзалних идеја које су по њему узрочници тоталитаризма (Olson, 1995, str. 400; Perišić, 2017, str. 413). Кољевић наводи да су се у глорификацији либерализма, и представљању марксизма као свеопштег зла, посебно истакли *нови филозофи* попут Левија (Levy), Финкелкрота (Finkelkraut), Гликсмана (Glucksmann) и Брукнера (Bruckner). Карактерише их „радикални индивидуализам као и антидржавна оријентисаност (anti-statism), што је парадигматично нпр. код Гликсмана, иако се сви 'нови филозофи' слажу да је држава ултимативно 'зло' – док су 'добро' људска права“ (Koljević, 2019, str. 746–747).

Како бисмо критички сагледали наступ постмодерне, након четрдесет година од Лиотарове анализе постмодерности и касније глорификације либералне идеологије, послужићемо се радовима руског филозофа и социолога Александра Дугина.

За потпуно схватање постмодерних појава Дугин је увео Деридину методу деконструкције – разоткривања (Derrida, 2004). Наиме, потребно је извршити *разоткривање* појаве (исказа) и средине у којој је она настала. Сваки исказ, ради правилног и тачног разумевања, мора бити доведен у контекст одакле је првобитно узет. Следеће је да треба анализирати садржај тог исказа или појаве, не апстрактно, него у оквиру средине где је исказ настао и формиран. Исто, треба открити његове везе са другим исказима са којима је заједно деловао, посебно његов полемични или конфликтни карактер, као и на шта је директно или посредно циљао, и у основи – зашто је исказ (појава) био створен.

За Дугина, онај ко је способан да у потпуности, у данашње време, примени методологију деконструкције, он је прави, истински филозоф, филолог, теоретичар. У противном, уколико филозоф, лингвиста или интелектуалац не влада, или одбацује методологију деконструкције, или коректно не примењује њене процедуре – он је у заблуди, а не истраживач – наглашава Дугин. „Метода за разумевање постфилозофије је деконструкција, и наш задатак је пронаћи различитим феноменима место у парадигмалној матрици“ (Dugin, 2008, str. 87–90).

Дугиново разоткривање постмодерне сагледавамо кроз питање: шта је основни садржај постмодерне у постполитичком пољу? Исто тако, како долази до монополизације идеолошког мишљења од стране либерализма? Како се у постмодерни и либерализам трансформише у нешто „постсве“, тј. у постлиберализам? На који начин тече постмодернизација либералне индивидуе? У закључном разматрању одговарамо на питање како се модерна политика трансформише у постполитику, као не-политику.

Либерализам као матрица наступа постмодерне

Дугин полази од тога да се модерна као метапарадигма конкретизује у више узжих парадигми, тј. идеологија, доступних масама. Парадигма модерне није се приказивала широким слојевима становништва непосредно кроз филозофију, због специфичног језика филозофије, већ су то радиле модерне идеологије, које су свака на свој начин преносиле основне идеје и поставке модерне. Двадесети век је у томе најоригиналнији, а Дугин примећује да између либерализма, социјализма и нацизма, као најдоминантнијих идеологија, политичка парадигма либерализма је најбоље изражавала идеју филозофије модерне. *Либерализам је ортодоксија модерне*. Читав 20. век „представља драматичну и напету борбу три политичке идеологије за место правог наследника Новог доба“, док крај тог века говори да је либерализам у потпуности остварио победу (Dugin, 2008, стр. 138–139).

Суштина овог Дугиновог мишљења је у томе да покаже, прво, да се модерна завршила оног момента када је постало јасно да је либерализам победио остале идеологије. Друго, Дугин каже да је либерална идеологија, онаква каква је постојала у првобитном облику, како су је формулисали очеви оснивачи, остала иста до краја 20. века. Либерализам, као и када је настајао, установљавао је „као универзални еталон, представу о човеку као индивидуи, установљавао је свој *минимални хуманизам*“ (Dugin, 2008, стр. 139). Наиме, у либералној теорији, примећује Дугин, човек се јавља као један и недељив, цео, а не као део нечег општијег. „Индивидуа је исто као и грчка реч 'атом', *недељива*. Атомарним или индивидуалним можемо назвати предмет или појаву која означава саму себе, при чему она није саставни део другог и истовремено се не раставља на одвојене целине“ (Dugin, 2004, стр. 223). Овде Дугин настоји да покаже да је либерализам, са учењем о човеку као индивидуи, ортодоксни противник свих сакралних и религиозних теорија, у којима се човек јавља као део нечег вишег и општег, или где је човек *вишесџрук* (састоји се, на пример, од духа, душе и тела). Са традиционалне, сакралне тачке гледишта човек је образован од сложеног система утицаја, те је личност човека вишеструка. (Dugin, 2004, стр. 224).

Нихилизам модерне се фундаментално оваплотио управо у либералној идеологији. И због тога је данас човек либерализма (индивидуа) „основни субјект историје, субјект политике (нпр. *људска њрава*‘ су најразвијенији модел политичког либерализма), субјект права, субјект науке.“ Дакле, Дугин говори о томе да су у филозофији либерализма, представе о сазнању, вредностима, друштву, проистекле од индивидуа. Сходно томе, сазнање је „интерсубјективна конвенција“, тј. истина се налази у договору, што значи ако се, касније, договор промени и истина се мења. Предмет конвенција су и држава, право, морал, вредности итд. (Dugin, 2008, стр. 140).

Тражење истине у конвенцијама, договорима, суштина је либералног утилитаризма, којег је најбоље изразио Џереми Бентам (Bentham, 1781).

Према томе, специфичност либерализма је у томе што он описује парадигму модерне, не на сложенем језику филозофије, већ на језику упрошћених појмова који се директно налажу масама. Либерализам преводи антропологију модерне у конкретне правне, политичке, економске, научне, социјалне, културне и моралне поставке и постулате, законодавство и правила, који чине простор либерално-демократске праксе.

Човек модерне је типично човек либералне идеологије, а класни човек комунизма и натчовек фашизма, као и колективни субјекат етноса или расе у нацизму, показали су девијацију и скретање од модерности. Ове идеологије су се користиле елементима парадигме премодерне, термилошки и стилски упакованих у дискурс модерне. Кроз сучељавање са нацизмом и комунизмом, либерализам је успео да препозна премодерност ових идеологија и да их склони са политичке сцене модерне.

То је означило да је победио и либерални поглед на карактер постмодерне. Дугин, наводи да се у „борби за ’право над модерном’ решавало питање каква постмодерна очекује човечанство“ (Dugin, 2008, str. 149). Комунизам је, развијајући Хегелов концепт краја историје, формулисао утопију да се револуцијама може изградити бескласно друштво. Дугин каже да није било јасно шта се у таквом бескласном, постмодерном друштву дешава са човеком, појединцем. С једне стране, комунизам је говорио о развоју свих могућности човека, што је упућивало опет на модерни карактер субјекта. С друге стране, комунизам се залагао за стварање друштва као целовитог организма, што је, опет, карактеристика традиционалног друштва, јер је такав човек део више општости. У сваком случају, „битку за модерну комунизам је изгубио, изгубивши и право гласа у изградњи постмодерне парадигме“ (Dugin, 2008, str. 150).

Да се ради о победи либерализма, види се у питању – шта је данас са пролетаријатом? Реалност говори да пролетаријата у постмодерни једноставно нема. И класно сазнање је ишчезло. Дугин каже: „На самом почетку, пролетаријат је био ’ништа’, па је потом постао ’све’, и на крају модерне је постао поново ’ништа’“ (Dugin, 2008, str. 152).

Слично је било и са виђењем постмодерне из перспектива фашизма и нацизма. То је била или неразумљива представа о слободном натчовеку, који стоји спрам оних који су скренули у деградацију, или утопија о новој раси која баштини прастаре идеје древног рајха. У сваком случају, и нацизам и фашизам су били модерни само по форми, док им је суштина тежила ка прошлом, традицији и архаици – наводи Дугин (Dugin, 2008, str. 150).

Победа либералне идеологије означила је да је она постала матрица у којој се појавила парадигма постмодерне. Мада, сами либерали нису никада говорили о крају историје, ни о друштву које треба да дође када они победе конкуренте. Постмодерна се, практично, појавила неочекивано за либерале. Без обзира на то, за Дугина је либерализам „створио стартне услове за израстање парадигме постмодерне“ (Dugin, 2008, str. 150). Либерализам је парадигми постмодерне „дао филозофски фундамент и антрополошку базу, јер је човек са којим оперише постмодерна директни наследник управо аутономне индивидуе, субјекта епохе модерне, а не класни, расни, или надљудски субјект алтернативних идеологија“. Суштинска чињеница коју Дугин

настоји да објасни јесте да се историја епохе модерне завршила идеолошком победом либерализма, *иако да се либерализам у њостимодерни јавља једином верзијом модерне, која води целокујни дискурс*, који одређује схватање и карактер свих политичких парадигми у модерни. То је, према Дугину, одредило структуру свих аспеката постмодерне, тако да када се постмодерна обраћа модерни она има у виду искључиво либералног човека (Dugin, 2008, str. 151).

Модерна је, као негација премодерности, традиције, одбацивала одређење човека као божијег створења. Либерализам заснован на апсолутности индивидуе и на подударности индивидуе индивидуи је, према Дугину, и „тријумф индивидуализма“ и „тријумф ништа“. Одрицање свега, ми идемо ка ничему (Dugin, 2008, str. 152).

С тим у вези, у *Филозофији њолијике* Дугин наводи да је победа либерализма означила и нови феномен – глобализацију. Она представља „резултат формалне победе ’језика савремености’ и његово распрострањање на целу планету као општеобавезног стандарда“ (Dugin, 2004, str. 348). Наравно, *језик савремености* је либерализам. Исто, у књизи *Четврти њолијичка њеорија*, Дугин глобализацију одређује и као „последњу тачку у практичној реализацији исконских претензија Запада на универзализацији свог историјског пројекта и свог система вредности“ (Dugin, 2009, str. 132).

Постлиберализам и постиндивидуа

Питање које је следеће у нашој аргументацији је – шта се на почетку постмодерне дешава са победничком либералном идеологијом? Наиме, ако се модерне категорије и појмови трансформишу из облика „све“ у квалитативно другачији облик „постсве“, да ли то значи да се и либерализам трансформише у постлиберализам?

Емпирија постмодерне показује, у последњих тридесет година, да либерали не дозвољавају формирање политичке алтернативе, да одржавају исцрпљеност политичког дневног реда у смислу недостајања непријатеља, који су, по Карлу Шмиту, неопходни за конституисање политичког простора. У сваком случају, наводи Дугин, либерализам се, кренувши ка томе да што више поништи значење политике, „изменио и сам – прешао је са нивоа идеја, политичких програма и декларација на ниво ствари, улази у тело социјалне реалности, која је тиме постала либерална, али не на политички начин, већ на свакодневни ’природни’ начин“ (Dugin, 2009, str. 5–6). Либерализам је „мутирао у начин живота, егоизам, индивидуализам, у постмодерни стил фрагментованог потполитичког бића“. У таквој ситуацији мења се и политика. Политика постмодерне више није политика, већ постаје „биополитика, премешта се на индивидуални и субиндивидуални ниво“ (Dugin, 2009, str. 6). То значи да из политичког простора није само нестала политика побеђених политичких парадигми, већ нестaje и политика као сама, у том смислу и либерална, онако како је познајемо из модерне.

Наиме, док се либерализам у модерни сучељавао са фашизмом и социјализмом, он је постојао као идеологија и програм, тј. као свеукупност идеја, погледа и пројеката, својствених историјском субјекту. Све три политичке парадигме у модерни су имале свој субјекат. Субјекат комунизма је била класа, а фашизма – држава или раса (нацизам). У либерализму је као субјекат наступала индивидуа, која је настојала да се ослободи свих облика колективног идентитета. У модерни се могло определити

или за класу, или за државу, или за индивидуални субјект. Но, победа либерализма решила је питање субјекта. Нормативним субјектом је постала индивидуа. Од тада индивидуални субјект више није резултат избора, већ општеобавезна датост. Тако, на пример, „ослобођењем“ човека од свих идентитета, идеологија људских права постаје општеприхваћена и, фактички, обавезна.

Дугин пише да човечанство, састављено од таквих индивидуа, природно тежи ка универзалности и постаје глобално и једно. То је постмодерни пројекат глобализма. Вредности рационализма, научности и позитивизма, додаје Дугин, сматрају се закамуфлираним формама репресије и тоталитаризма, те се подвргавају критици (Лиотарова критика великих наратива, као и „нових филозофа“ – прим. С. П.). Прославља се полна слобода и независност индивидуализма од било каквих других фактора, као што су разум, морал, идентитет (социјални, етнички), одговорност итд. (Dugin, 2009, str. 12).

У тој етапи, сматра Дугин и апострофира, либерализам престаје да постоји као политичка теорија. Он постаје „специфична постполитичка пракса. Политика се замењује економијом (глобалним тржиштем), државе и нације се увлаче у котао глобализације“. Дакле, победивши, либерализам нестаје или, тачније, трансформише се у сасвим други квалитет, у њосїлиберализам. „У њему више нема политичке димензије и он више није резултат слободног избора, већ постаје ’судбина’ (отуда теза постиндустријског друштва: ’економија – то је судбина’)“ (Dugin, 2009, str. 12–13).

Дугин настоји да објасни да са наступом парадигме постмодерне, глобални свет почиње да се управља само економским законима, те универзалним моралом „људских права“. Исто, политичка решења се замењују техничким. Техника и технологија замењују и све остало. Иначе, овде је Дугин сагласан Александру Зиновјеву и Алану де Бенои, те Мишелу Фукоу. Зиновјев је приметио да је дошло до срastaња политике и управљања, тј. политичари су постали део управљачког слоја и у држави и у економији (Zinoviev, 2002, str. 165). Алан де Беноа то назива *la gouvernance* (Benoist, 2007, str. 28–43). Фуко говори о управљаштву (*gouvernementalité*) и о деполитизацији политичког кроз економизацију путем тржишта (Foucault, 2011). Све је подређено што бољем управљању и организацији, тако да и у политици нема места сучељавању и алтернативи јер се нарушава принцип што бољег управљања.

Дакле, када либерализам „од идејне усмерености постаје једини садржај социјалног и технолошког бића, то више није идеологија – то је суштинска чињеница – то је ’објективни’ поредак ствари. Либерализам из сфере субјекта прелази у сферу објекта“ (Dugin, 2009, str. 15). Да је то управо тако говори и чињеница да док је у модерни фашизам критиковао капитализам здесна, а социјалисти слева, дотле у постмодерни се дешава да је за постлиберализам небитно опредељење где је лево, а где је десно. Дугин због тога каже да постоје само две позиције, „сагласност као центар и несaгласност као периферија“ (Dugin, 2009, str. 15).

Не дозвољавајући друге алтернативе, либерализам, истиче Дугин, се и сам мења. „Класични принципи либерализма одлазе у светску подсвест, те се рађају гротескне слике постмодерне културе. То је постлиберализам, дакле, проистекао из потпуне победе класичног либерализма, али који иде ка гротескним и екстремним облицима“ (Dugin, 2009, str. 43).

Дугин у делима *Постфилозофија* и *Четвртиа њолиџичка њеорија* осликава читаву панораму постлибералне гротеске. Тако, „мера свих ствари“ више није човек – индивидуа, као у класичном, модерном либерализму. За постлиберализам „мера свих ствари“ је постчовек (постиндивидуа), тј. *дивидуа* (дељиви). У књизи *Четвртиа њолиџичка њеорија* Дугин одређује дивидуу као „случајну, игровну, ироничну комбинацију делова човека (његових органа, његових клонова, његових симулакрума – све до киборга и мутаната“ (Dugin, 2009, str. 43). У књизи *Постфилозофија* Дугин је конкретнији и објашњава да се у процесу модернизације (негације премодерног општијег, сакралног човека) дошло до човека као недељивог (атомарног), који је постао „мера свих ствари“. Но, тако конципиран човек не може да не иде даље. Он мора, каже Дугин, и даље да одбацује, да негира. Тако он почиње да одбацује, да *неџира самој себе* (Dugin, 2008, str. 157).

Наиме, Дугин објашњава да је суштина класичног либерализма била представљена тзв. минималним хуманизмом. Такав хуманизам је подразумевао борбу индивидуе са нехуманизмом премодерне, као и са максималним хуманизмом израженим у томе да човек жели да буде не само индивидуалан него и нешто више од тога, да буде део нечег вишег и општијег. Но, нехуманизам сакралности, као и максимални хуманизам нелибералних идеологија модерне су побеђени, док је минимални хуманизам либерализма „склизнуо“ са атомарног (индивидуалног, недељивог) нивоа на *субатомарни* ниво, тј. израста постиндивидуа (дивидуа) (Dugin, 2008, str. 159–160).

Дугин пореди човека премодерне са човеком у модерни и постмодерни. Тако, човек премодерне никада није раван самом себи (он је одраз божанства). Човек модерне је увек раван самом себи (недељив – индивидуа). Постмодерни човек (дивидуа) не може се ширити јер се, пре тога, у модерни свео на индивидуу. Постмодерни човек се може само микроскопски посматрати у његовој даљој негацији (Dugin, 2008, str. 159–160).

То значи да се постиндивидуа до те мере индивидуализује да потпуно губи из вида Другог. Она све више времена посвећује виртуелним световима рачунара, мрежи интернета, при чему тамо премешта и рад и одмор, тј. постиндивидуе све више поседују тзв. игровни идентитет, бирајући себи маске, надимке, улоге и стратегије. Њихово „ја“, наводи Дугин, се „евапоризује, раствара у магловитим импулсима потпуно фрагментарног постојања“, а то се појачава све већим кориштењем наркотика. Сопственом егу се додељују и произвољни квалитети пројектовани на виртуелни клон кибер-простора (Dugin, 2007, str. 71). Дугин у *Четвртиој њолиџичкој њеорији* то означава и као процес „трансценденације сопствености“. Жан Бодријар у књизи *Пакџи луцидносџи или инџелиџенција зла* слично каже: „Ако је некада било трансценденције према горе, данас имамо трансценденцију према доле. То је на неки начин други човеков пад, о којем говори Хајдегер: пад у баналност – али, овог пута, без могућег искупљења“ (Baudrillard, 2009, str. 13).

На тај начин индивидуалност или сопственост, над којом је човек владао, постаје то „што влада самим човеком“. Исто тако, ишчезавају сви облици ваниндивидуалних ауторитета, те свака постиндивидуа може да мисли о свету онако како хоће. Дакле, ради се о кризи рационалности. При томе се традиционалне религије изједначавају са екстравагантним култовима, отварајући простор за индивидуалне

парарелигиозне конструкције (*New Age*). При свему томе грађанско друштво потпуно замењује државу и гура је у светски космополитски *melting pot* (Dugin, 2009, str. 43–44).

Многе либерале је ужаснула перспектива постмодерне. Пример је Фукујама, који последњих година тражи од Запада „корак назад“ како би се задржао стари, класични либерализам, са тржиштем, државом нацијом, обичном научном рационалношћу, све да би се избегло котрљање у постлиберални бездан. Међутим, Дугин наглашава да „логика прелаза из класичног либерализма ка либерализму постмодерне није произвољна, већ је уписана у саму структуру либералне идеологије, тако да постепено ослобађање човека од свега што је наиндивидуално пре или касније доводи до ослобођења човека од њега самог. И највећа криза индивидуе не почиње тада када се она бори са алтернативним идеологијама, негирајући човека као вишу вредност, већ тада када индивидуа достиже своју убедљиву и неповратну победу“ (Dugin, 2009, str. 45).

Уместо закључка: постполитика

Постмодернизација либерализма јасно оцртава и питање – шта се дешава са политиком постмодерне? Ако је либерализам победио све своје конкурентне идеологије у модерни, дакле, остао сам на теоријском и политичком пољу, да ли то значи да је потпуно потиснута политика из јавне сфере? Наиме, да ли нестаје и либерална политика, онако како је познајемо из периода модерне?

Дугин каже да постполитика није потпуно одбацивање политике, већ пре апсолутизација политике као процеса модернизације. Сам процес модернизације, код Дугина, видели смо, означава десакрализацију и дезонтологизацију политичког. Логички, процес модернизације се завршава у том моменту када та операција достиже свој циљ. „Политичко више нема сакралне димензије, сви његови елементи постају произвољни, губе аутономни садржајни квалитет, губе своју суштину, те се сједињују са другим друштвеним реалитетима“. Према Дугину, управо крај модерне и почетак постмодерне говоре да „губећи онтолошки опсег, политичко све више прелази у политику, што подразумева постепено нивелисање означавајућег и означеног“. Ако моменти политичког, наводи Дугин, немају аутономност свог бића, то значи да постају фиктивни, произвољни и хипотетички. У сваком случају, истиче Дугин, акценат се премешта на означавајуће, тј. на сам *знак* (Dugin, 2004, str. 371).

Можемо уочити, у складу са овом Дуѓиновом аргументацијом, да се процес *означавања* одвијао током читавог 20. века. У тоталитарним режимима, фашизму, као и комунизму – водећу улогу је играла политичка пропаганда, која је уводила политичке ставове помоћу масовне хипнозе, у потпуном удаљавању од реалности. У либералном контексту аналогно томе је политичка реклама. Политичке идеје, партије се поистовећују са робом на тржишту, те се аутономни *знак* трансформише у тржишну вредност независно од садржајне стране. У свим овим случајевима *знак* у области политике подразумева да пропагандни или рекламни објекат може бити сасвим другачији од оног како се представља. „Означено је толико другостепено да, практично, нема значење“ (Dugin, 2004, str. 371).

У објашњењу нестајања политичког и одређењу постполитике Дугин је близак Бодријаровом схватању о постмодерном уласку у симулацију. За Бодријара свет више не постоји онакав какав је био раније, у модерни, јер симулација не представља објекат, биће или супстанцу из стварног света, већ га производи без постојања у стварности. Према Бодријару, у питању је замењивање стварног његовим знаковима, и то путем медија (Baudrillard, 1991).

Дугин сматра да у постполитици тај процес достиже кулминацију. *Знак* се толико одваја од означеног, да означено једноставно нестаје. Политика постаје виртуелна, постоји само у пољу презентације, у изражавању, у равни екрана. „Виртуелно истискује актуелно, негира његову аутономију. Нестаје биће и сакрална суштина, политичко ишчезава, и заједно са њим нестаје и модерна политика, тачније, истискује се њен садржај. Почине други процес – *иостийолиџика*“ (Dugin, 2004, str. 372).

Дугин даље наглашава да се у постполитици одвија постојана десемантизација псеудополитичких изражавања, „игра аутономних знакова“, али не у згради парламента или на градској пијаци, већ на телевизијском екрану. Виртуелни свет медија једноставно не ствара реалност, он је „раствара, упорно намећући сопствени игровни, иронични дневни ред“ (Dugin, 2004, str. 372).

Овде је Дугин на трагу Ги Дебора. Дебор је *расџварање сџварносџи* путем медија означио као образовање *друшџва сџекџакла* (Debord, 2003). То је постполитичко друштво. У таквом друштву политика не ишчезава, она се трансформише, а нестаје политичко. Дакле, за Дугина, политика постаје дезонтологизовано поље игре случајних псеудополитичких облика. То се постиже медијима.

Можемо рећи да је први елемент постполитике *медиократија*. „Она управља диспозитивом виртуелне онтологије. 'Постојати' у постполитици значи бити 'показан', 'поменут', 'запажен'. То постојање траје један тренутак, али се овај тренутак и види као једина реалност“ (Dugin, 2004, str. 372). Власт медија је ефемерна, али апсолутна, и практично је део свеопштег друштвеног спектакла. Ги Дебор је тај спектакл одредио као истовремено и дифузни и интегрисани апарат представа и идеја који производи и регулише јавно мњење и дискурс (Debord, 2003).

У *друшџву сџекџакла* ишчезава јавна, политичка сфера, у којој се политички сучељава и партиципира. Ово можемо да уочимо у току изборних кампања на Западу, али и код нас. Изборне кампање имају тежиште искључиво на слици, појављивању политичара, а не на проблему. Посебан пример манипулације су ратови који се воде у име људских права или хуманости. Манипулација западних медија је била тежишна страна рата које су водиле западне земље у Босни, као и пре и у току агресије НАТО на Србију 1999. године, исто и у Ираку, Либији итд.

Истовремено се намеће свака једнообразност. Власт медија настоји да замени сваку другу власт, што се у постполитици и омогућава. Међутим, медиократија је лишена садржаја, трајања, смисла и бића. Дугин апострофира њену тоталност, додајући да при њеном тоталношћу све друго ишчезава. Тренутно последњи стадијум медиократије је децентрализација извора информација и емисија у електронско-интерактивним мрежама. Спектакл у постполитичком друштву има, за Дугина, однос само са постиндивидуом и њеним потребама (Dugin, 2004, str. 372).

Као следећи елеменат постполитике Дугин наводи *бесциљносћ*. Постполитика нема циљева. Мноштво људи се креће спонтано у виртуелном пространству, „посматрајући бесадржајни и бескрајни *сћекћакл*, при чему се потчињава спорадичним импулсима“ (Dugin, 2004, str. 373). Према Дугину, ти импулси представљају остатке биолошке реалности, која још није прерађена техничком средином. Они представљају последње трагове аутономне онтолошке организације човековог друштва у његовим биолошким аспектима. Ти импулси се тренутно појављују и гасе, „ослобађајући место за чисти ’знак’, без циља и енергије“ (Dugin, 2004, str. 373).

Постполитика показује да је њена карактеристика одсуство хијерархије. Она је замењена „принципом мреже“. Наиме, Дугин показује да у мрежи коначно нестају касте, сталежи, класе, професије, етноси, конфесије, културе. Замењује их *мношћиво* и *синћуларносћ*. Појмове синћуларности и мноштва Дугин донекле преузима од Негрија и Харта (Negri & Hardt, 2005). Синћуларности су појединци који се као неорганизовани атоми крећу хаотично, при чему је свака синћуларност мноштва једнака другој. Мноштво је дезонтологизовано. Биће мноштва је виртуелно, чиме се избегава било каква хијерархизација. Наиме, Дугин објашњава да човек постполитике (синћуларност, тј. постиндивидуа) у виртуелном свету може себе да замишља како хоће, при чему му се то нити оповргава нити потврђује. Дакле, нема хијерархизације. У виртуелном свету „синћуларног спектакла“ свако је потпуно слободан од свих осталих, од света, од самог себе, те идентитет постаје ефемеран и игрован.

Srđan M. Perišić¹
University of East Sarajevo, Faculty of Philosophy
Pale (Republic of Srpska – Bosnia and Herzegovina)

DUGIN'S DECONSTRUCTION OF POSTMODERNITY – POSTLIBERALISM AND POSTPOLITICS

(Translation In Extenso)

Abstract: The paper studies Dugin's argumentation of postmodernity. In his philosophical and politicological works (*Philosophy of Politics, Postphilosophy, Fourth Political Theory* and *Postmodern Geopolitics*) written after 2000, Dugin applies the deconstruction method to explain the postmodern paradigm which the West definitely stepped into at the end of the twentieth century. We begin with his understanding of the end of modernism and revelation of liberalism as a matrix of the emergence of the postmodern paradigm. Afterwards we study the revelation of postmodern liberalism as postliberalism. Moreover, the question is analyzed as to how postmodernization of the liberal individual into the postindividual one proceeds. In the final considerations we speak of the transformation of modern politics into postpolitics.

Key words: Dugin, liberalism, postmodernity, postliberalism, postpolitics

Introduction

The research into the emergence of postmodernity actively began in the second half of the twentieth century, although postmodern postulates appeared before that as well. Among the first to use the concept of postmodernity was Arnold Toynbee in the 1930s. For him, postmodernity is the last stage of Western history and culture (Toynbee, 1939). Before Toynbee, the beginnings of postmodernity were observed by Nietzsche and Heidegger. Nietzsche sees the onset of the new era in the Western world nihilism, because the West had lost faith in the meaning of life (Đurić, 1979). The nihilistic face of the West is observed by Heidegger in his texts about the overcoming of the metaphysical. For Heidegger, nihilism is a process at the end of which "nothing has left" from being as such (Vatimo, 1991, p. 21). The nihilistic postmodern in art began in the 1950s and is characterized by a multitude of styles, whereas the difference is erased between kitsch and art (Kuljić, 2004, p. 290). For

¹ srdjan.perisic@ffuis.edu.ba

Brdar, the erasure of such difference leads to the decline of both art and morality. The decline begins with Duchamp's placement of a urinal in the gallery, which shows that art loses all of its values (Brdar, 2002). As a substitute for art, reality culture emerges, gathering like a panopticon and controlling men, preventing them from getting oriented, understanding and interpreting reality (Domazet, Nikolić, 2020). On the other hand, the destruction of democracy in its political and social dimensions is a special area of research into the onset of postmodernity (Perišić, 2012, pp. 141–143).

The theoritization of postmodernity is extensive (Epstein, 2010, p. 19). It includes various theoreticians, some of whom are exhilarated about the end of postmodernity and affirmatively explain postmodern phenomena, while others perceive its meaning critically and apprehensively (Perišić, 2014).

A special contribution to the debate and understanding of postmodernity was made in the 1980s. The discourse began in 1979 with Lyotard's view of the *postmodern condition* as the condition in the Western world where there is no more trust in meta-stories (Lyotard, 1988). However, while initially, in his text *The Postmodern Condition*, Lyotard believes that all meta-stories (ideologies, doctrines) have lost their legitimization through the realization in modernity, later on he sets liberalism aside as the only solution because it is the winner in confronting the ideologies of modernity. For Lyotard, capitalism and liberalism are the only pattern of the society because they prevent the onset of general, universal ideas which, in his opinion, cause totalitarianism (Olson, 1995, p. 400; Perišić, 2017, p. 413). Koljević states that the most outstanding *philosophers* in the glorification of liberalism and in the presentation of Marxism as a universal evil are Levy, Finkelkraut, Glucksmann and Bruckner. They are characterized by “radical individualism, as well as antistatism, which is a paradigm with, for example, Glucksmann, although all ‘new philosophers’ agree that the state is the ultimate ‘evil’ – while human rights are ‘good’” (Koljević, 2019, pp. 746–747).

To consider the onset of postmodernity critically, forty years after Lyotard's analysis of postmodernity and subsequent glorification of liberal ideology, we will use the works of Russian philosopher and sociologist Aleksandr Dugin.

For the purpose of fully understanding postmodern phenomena, Dugin introduced Derrida's method of deconstruction – revelation (Derrida, 2004). Namely, it is necessary to perform *revelation* of a phenomenon (a statement) and the environment it emerged in. Every statement, for its proper and accurate understanding, must be put into the context from which it was originally taken. Next, the content of such statement or phenomenon should be analyzed – not abstractly, but within the environment where it was created and formed. Furthermore, it is necessary to reveal its connections with other statements it acted with, particularly its polemic or conflicting character, as well as what it was directly or indirectly aimed at and, essentially – why such statement (phenomenon) was created.

For Dugin, the one who is able to fully apply the deconstruction methodology nowadays is a real, true philosopher, philologist and theoretician. Otherwise, if a philosopher, linguist or intellectual has not mastered or renounces the deconstruction methodology or fails to apply its procedure correctly – then he/she is disillusioned and not a researcher, Dugin points out. “A method for understanding postphilosophy is deconstruction, and our task is to find a place for different phenomena in the paradigm matrix” (Dugin, 2008, pp. 87–90).

We view Dugin's revelation of postmodernity through the question about the basic content of postmodernity in the field of postpolitics. Moreover, how does the monopolization of the ideological opinion liberalism occur? How liberalism in postmodernity is also transformed into something "post-all", i.e. into postliberalism? In what manner does the postmodernization of the liberal individual proceed? In the final considerations, we answer the question of how modern politics is transformed into postpolitics, as non-politics.

Liberalism as a matrix of the onset of postmodernity

Dugin starts from the fact that modernity as a meta-paradigm is concretized in several narrower paradigms, i.e. ideologies available to the masses. The modernity paradigm was not shown to the broader strata of the population directly through philosophy, due to the specific language of philosophy – instead, it was done by modern ideologies that transferred basic ideas and postulates of modernity in their respective ways. The twentieth century is the most original in that respect, whereas Dugin observes that out of liberalism, socialism and Nazism as the predominant ideologies, the political paradigm of liberalism was the best one to express the idea of modernism philosophy. *Liberalism is the orthodox of modernity*. The entire twentieth century "is a dramatic and tense struggle of three political ideologies for the place of the true successor of the New Age", while the end of that century says that liberalism has fully achieved victory (Dugin, 2008, pp. 138–139).

The essence of this Dugin's opinion is, first of all, to show that modernism was over at the moment when it became clear that liberalism had won over other ideologies. Secondly, Dugin claims that liberal ideology, the one that existed in its original form, as formulated by the founding fathers, remained the same until the end of the twentieth century. Liberalism, just as when it was emerging, established as a universal benchmark the representation of the man as an individual; it established its "*minimum humanism*" (Dugin, 2008, p. 139). Namely, in liberal theory, as Dugin observes, the man appears as one and indivisible, and not as a part of something more general. "An individual is the same as the Greek word 'atom', *indivisible*. Atomic or individual can be ascribed to an object or a phenomenon denoting itself, whereas it is not an integral part of the other and, at the same time, it is not divided into separate wholes" (Dugin, 2004, p. 223). Here Dugin attempts to show that liberalism, with the teaching about the man as an individual, is an orthodox opponent to all sacral and religious theories where the man appears as a part of something higher and more general, or where the man is *multiple* (composed of, the spirit, soul and body). From the traditional, sacral point of view, the man is formed by a complex system of influences, and therefore the man's person is multiple (Dugin, 2004, p. 224).

Modernity nihilism is fundamentally embodied in liberal ideology itself. That is why nowadays the man of liberalism (an individual) is "the basic subject of history, the subject of politics (e.g. '*human rights*' are the most developed model of political liberalism), the subject of law, the subject of science". Therefore, Dugin says that, in philosophy of liberalism, the notions of cognition, values and society have derived from individuals. Accordingly, cognition is "an inter-subjective convention", i.e. truth found in agreement, which means that if such agreement is changed later on, the truth will change as well. The subjects of conventions are also the state, law, morality, values etc. (Dugin, 2008, p. 140). Searching

for truth in conventions and agreements is the essence of liberal utilitarianism, which was best expressed by Jeremy Bentham (Bentham, 1781).

Therefore, a specific feature of liberalism is that it describes the paradigm of modernism not in the complex language of philosophy, but in the language of simplified concepts which are directly imposed on the masses. Liberalism translates the anthropology of modernity into specific legal, political, economic, scientific, social, cultural and moral propositions and postulates, legislation and rules, which constitute the space of liberal-democratic practice.

The man of modernity is typically the man of liberal ideology, while the class man of communism and the superman of Fascism, as well as the collective subject of ethnicity or race in Nazism, showed the deviation and turning away from modernity. These ideologies used the elements of the premodern paradigm, terminologically and stylistically wrapped in the modernity discourse. Through its confrontation with Nazism and communism, liberalism succeeded in recognizing premodernity of all ideologies and to remove them from the political stage of modernity.

It also marked the victory of the liberal attitude to the character of postmodernity. Dugin says that in the “struggle for the ‘right over modernity’ resolved the question as to what postmodern was expected by the mankind” (Dugin, 2008, p. 149). Developing Hegel’s concept of the end of history, communism formulated utopia that revolutions could build a classless society. Dugin states that it was not clear what happened with the man, or the individual, in such classless, postmodern society. On one hand, communism spoke of the development of all man’s abilities, which again pointed to the modern character of the subject. On the other hand, communism strived for the establishment of the society as a whole organism which, once again, is a characteristic of the traditional society, because such man is a part of a higher universality. In any case, “communism lost the struggle for modernity, thus also losing the voting right in the construction of the postmodern paradigm” (Dugin, 2008, p. 150).

That it is the victory of liberalism can be seen in the question as to what happens with the proletariat nowadays. Reality says that the proletariat simply does not exist in postmodernity. The class cognition has also vanished. Dugin says: “At the very beginning, the proletariat was ‘nothing’, and then it became ‘everything’, and at the end of modernity it became ‘nothing’ once again” (Dugin, 2008, p. 152).

Something similar occurred with the view of postmodernity from the perspectives of Fascism and Nazism. That was either an incomprehensible idea of the free superman who stands opposite to those who deviated into degradation, or utopia of the new race that inherits old ideas of the old Reich (*ancien régime*). In any case, both Nazism and Fascism were modern only in the form, while their essence strived towards the past, traditional and archaic, according to Dugin (Dugin, 2008, p. 150).

The victory of liberal ideology marked its becoming a matrix in which the postmodern paradigm emerged. However, liberals themselves never spoke of the end of history or the society that should follow after their victory over the rivals. Postmodernity practically emerged unexpectedly for liberals. Nevertheless, in Dugin’s opinion, liberalism “crated conditions for the development of the postmodern paradigm” (Dugin, 2008, p. 150). Liberalism gave the postmodern paradigm “a philosophical foundation and anthropological basis

because the man operated by postmodernity directly succeeds the autonomous individual, or a subject of the modernity epoch, and not a class, racial or superhuman subject of alternative ideologies”. The basic fact Dugin tries to explain is that history of the modernity epoch ended with the ideological victory of liberalism, *so that liberalism in postmodernity appears as the only version of modernity that leads the overall discourse*, which determines the understanding and character of all political paradigms in modernity. According to Dugin, it determined the structure of all postmodern aspects so that, when postmodernity addresses the modern, it takes into account exclusively a liberal man (Dugin, 2008, p. 151).

Modernity as a negation of premodernity renounced the determination of the man as a divine being. Liberalism founded on the absoluteness of the individual and not on the individual matching another individual is, according to Dugin, both the “triumph of individualism” and the “triumph of ‘nothing’”. By renouncing everything, we go towards nothing (Dugin, 2008, p. 152).

In that respect, in *Philosophy of Politics* Dugin states that the victory of liberalism also marked a new phenomenon – globalization. It constitutes “the result of the formal victory of ‘language of modernity’ and its distribution all over the planet as a general and obligatory standard” (Dugin, 2004, p. 348). Of course, *the language of modernity* is liberalism. Equally, in the book *Fourth Political Theory*, Dugin also determines globalization as the “last point in the practical realization of primordial pretensions of the West to the universalization of its historical project and its value system” (Dugin, 2009, p. 132).

Postliberalism and the postindividual

The following question in our argumentation is: “What happens with the victorious liberal ideology at the beginning of postmodernity?” Namely, if modern categories and concepts are transformed from the form of “everything” into a qualitatively different form of “post-everything”, does it mean that liberalism is transformed into postliberalism as well?

The empiricism of postmodernity shows that in the past thirty years liberals have not allowed the formation of a political alternative; they maintain the exhaustion of the political daily agenda in terms of the absence of enemies which, according to Carl Schmitt, are necessary for the constitution of the political area. In any case, as Dugin states, liberalism, trying to annul the meaning of politics as much as possible, “also changed itself – it transgressed from the level of ideas, political agendas and declarations to the level of things; it enters the body of social reality that thus becomes liberal, not in a political manner, but in an everyday, ‘natural’ manner” (Dugin, 2009, pp. 5–6). Liberalism “mutated into a lifestyle: consumerism, individualism, and a postmodern manifestation of the fragmented and sub-political being”. In that situation, politics changes too. The postmodern politics is no longer politics, but it becomes “biopolitics, shifting to the individual and subindividual levels” (Dugin, 2009, p. 6). It means that not only the politics of the beaten political paradigms has disappeared from the political area, but politics itself is also disappearing, liberal in those terms, the politics we know from modernity.

In fact, while liberalism in modernity was confronted with Fascism and socialism, it existed as an ideology and agenda, i.e. as the totality of ideas, view and projects specific to the historical subject. All three political paradigms in modernity had their respective

subjects. The subject of communism was the class, while the subject of Fascism was the state or race (Nazism). The subject in liberalism was an individual that strived to get free from all forms of collective identity. In modernity, one could opt for the class, or the state, or for the individual subject. However, the victory of liberalism resolved the matter of the subject. The individual became the normative subject. Since then, the individual subject has not been the result of choice, but a general obligation. Therefore, by “liberating” the man from all identities, for example, the human rights ideology becomes generally accepted and, in fact, obligatory.

Dugin writes that mankind, composed of such individuals, naturally strives towards universality and becomes global and one. It is a postmodern project of globalism. The values of rationalism, science and positivism, as Dugin adds, are considered camouflaged forms of repression and totalitarianism, and they are subjected to critique (Lyotard's critique of great narratives, as well as “new philosophers” – added by the author). There is a celebration of sexual freedom and autonomy of individualism from any other factors such as ratio, morality, identity (social, ethnic), responsibility etc. (Dugin, 2009, p. 12).

In that stage, as Dugin believes and emphasizes, liberalism stops existing as a political theory. It becomes a “specific postpolitical practice. Politics is replaced by economy (the global market), states and nations are drawn into the cauldron of globalization”. So, having won, liberalism disappears or, more precisely, is transformed into a completely different quality, into *postliberalism*. “There is no longer any political dimension in it and it is no longer the result of free choice, but it becomes the ‘destiny’ (hence the thesis of the postindustrial society: ‘economy – that is destiny’)” (Dugin, 2009, pp. 12–13).

Dugin tries to explain that with the onset of the postmodern paradigm, the global world begins to be guided only by economic laws and the universal morality of “human rights”. Moreover, political solutions are replaced by technical ones. Technics and technology replace everything else too. In fact, this is where Dugin agrees with Alexander Zinoviev and Alain de Benoist, as well as Michel Foucault. Zinoviev notices that politics and governance have merged, i.e. politicians have become part of the governing stratum both in the state and in economy (Zinoviev, 2002, p. 165). Alain de Benoist calls it *la gouvernance* (Benoist, 2007, pp. 28–43). Foucault speaks of *gouvernementalité* and the depoliticization of the political through economization through the market (Foucault, 2011). Everything is subordinated to better management and organization, so that in politics there is no room for confrontation and alternative because the principle of better management is disturbed.

Therefore, when liberalism “from an ideological orientation becomes the only content of the social and technological being, it is no longer an ideology – it is an essential fact – it is an ‘objective’ order of things. Liberalism transgresses from the sphere of the subject into the sphere of the object” (Dugin, 2009, p. 15). That it is absolutely true is proved by the fact that, while in modernity Fascism criticized capitalism from the right and socialists from the left, in postmodernity it turns out that to postliberalism it is unimportant where is left and where is right. That is why Dugin says that there are only two positions, “agreement as a centre and disagreement as a periphery” (Dugin, 2009, p. 15).

Not allowing other alternatives, liberalism, as Dugin points out, changes itself. “Classical principles of liberalism are leaving to the world's subconscious, and grotesque images of the postmodern culture are created. Therefore, it is postliberalism that derives

from the total victory of classical liberalism, but that goes towards grotesque and extreme forms” (Dugin, 2009, p. 43).

In his works *Postphilosophy* and *Fourth Political Theory* Dugin depicts a whole panorama of the postliberal grotesque. So, the “measure of all things” is no longer the man – the individual, as in classical, modern liberalism. To postliberalism, the “measure of all things” is the postman (the postindividual), i.e. the *dividual* (divisible). In his book *Fourth Political Theory* Dugin determines the *dividual* as “accidentally playing ironic combination of parts of people (his organs, his clones, his simulacra – all the way up to cyborgs and mutants” (Dugin, 2009, p. 43). In *Postphilosophy* Dugin is more specific and explains that the process of modernization (the negation of the premodern more general and sacral man) has led to the man as indivisible (atomic), who has become the “measure of all things”. However, the man of this concept can go no further. He must, according to Dugin, still renounce and negate. Thus the man begins renouncing and *negating himself* (Dugin, 2008, p. 157).

Namely, Dugin explains that the essence of classical liberalism was represented by the so-called minimal humanism. Such humanism implied the individual’s struggle against the premodern inhumanism, as well as with the maximum humanism manifested in man’s wanting to be not only individual but something more than that, to be part of something higher and more general. However, inhumanism of sacrality, as well as maximum humanism of non-liberal ideologies of modernity have been beaten, while the minimal humanism of liberalism has “slipped” from the atomic (individual, indivisible) level to the *subatomic* level, i.e. the postindividual (*dividual*) is emerging (Dugin, 2008, pp. 159–160).

Dugin compares the premodern man with the man in modernity and postmodernity. So, the premodern man is never equal to himself (he is the reflection of the divine). The modern man is always equal to himself (indivisible – the individual). The postmodern man (the *dividual*) cannot expand because previously, in modernity, he was reduced to the individual. The postmodern man can be seen only microscopically in his further negation (Dugin, 2008, pp. 159–160).

It means that the postindividual is individualized to such an extent that it is completely lost out of the sight of the Other. The postindividual dedicates more and more time to the virtual worlds of computers, the internet, while transferring both his work and spare time there, i.e. postindividuals increasingly have a so-called playing identity, and choose masks, nicknames, roles and strategies for themselves. Their “me”, as Dugin states, “has evaporated, or dissolved, in the foggy impulses of their completely fragmentary existence”, which is intensified by the increasing use of narcotics. One’s own ego is also assigned the arbitrary qualities projected in the virtual clone of cyberspace (Dugin, 2007, p. 71). In *Fourth Political Theory* Dugin also denotes it as a process of “transcendence of ownership of property”. Similarly, in his book *The Pact of Lucidity or the Intelligence of Evil*, Jean Baudrillard says: “If earlier there was transcendence upwards, today we have transcendence downwards. That is, in a way, the second fall of the man, the one Heidegger speaks about: the fall to banality – but this time, with no possibility of redemption” (Baudrillard, 2009, p. 13).

In that manner, individuality or onwnness the man ruled over becomes something that “rules over the man himself”. Furthermore, all forms of extra-individual authorities disappear, so that each postindividual can think about the world as it appeals to him/her. In fact, this is the crisis of rationality. In addition, traditional religions are made equal to

extravagant cults, opening the space for individual para-religious structures (*New Age*). Moreover, the civil society completely replaces the state and plunges it into the world cosmopolitan *melting pot* (Dugin, 2009, pp. 43–44).

Many liberals are abhorred by the perspective of postmodernity. The example of this is Fukuyama, who in the past few years has asked the West “to step backwards” so as to preserve old, classical liberalism, with the market, the state nation, usual scholarly rationality, in order to avoid rolling down into the postliberal abyss. However, Dugin points out that “the logic of the transition from classical liberalism towards liberalism of postmodernity is not arbitrary, but written into the very structure of liberal ideology, so that the gradual liberation of the man from everything that is supra-individual sooner or later leads to the man’s liberation from himself. Even the greatest crisis of the individual does not begin when he struggles with alternative ideologies, denying the man as a higher value, but when the individual reaches his convincing and irreversible victory” (Dugin, 2009, p. 45).

Instead of a conclusion: postpolitics

Postmodernization of liberalism clearly imposes the question about what happens to the postmodern politics. If liberalism has won all its rival ideologies in modernity and thus remained alone in the field of theory and politics, does it mean that politics has been completely displaced from the public sphere? Namely, is liberal politics disappearing too in the form as we know it from the modern period?

Dugin says that postpolitics is not a complete renunciation of politics, but rather the absolutization of politics as a modernization process. As we have seen, the modernization process itself, in Dugin’s works, denotes desacralization and desontologization of the political. Logically, the modernization process ends at the moment when this operation achieves its goal. “The political no longer has sacral dimensions; all its elements become arbitrary, losing their autonomous content quality, losing their essence, and merging with other social realities”. According to Dugin, the very end of modernity and the beginning of postmodernity say that “by losing the ontological scope, the political increasingly transgresses into politics, which implies the gradual levelling of the denoting and the denoted”. If the moments of the political, in Dugin’s opinion, have no autonomy of their being, it means that they become fictitious, arbitrary and hypothetical. In any case, as Dugin points out, the emphasis is shifted to the denoting, i.e. to the *sign* itself (Dugin, 2004, p. 371).

In line with such argumentation by Dugin, we may perceive that the *denoting* process took place throughout the twentieth century. In totalitarian regimes, Fascism as well as communism, the leading role was played by political propaganda that introduced political attitudes through mass hypnosis, in total distancing from reality. In the liberal context, it is analogous to political advertising. Political ideas and parties are identified with the goods in the market, and the autonomous *sign* is transformed into market value irrespectively of its content aspect. In all these cases, the *sign* in the field of politics implies that propaganda or advertising object can be completely different from the way it is presented. “The denoted is second-degree on such a scale that it practically has no meaning” (Dugin, 2004, p. 371).

In the explanation of the disappearance of the political and the determination of postpolitics, Dugin is close to Baudrillard view of the postmodern entry into simulation. To

Baudrillard, the world as it existed earlier, in modernity, no longer exists, because simulation does not represent an object, a being or a substance from the real world, but produces them with no existence in reality. According to Baudrillard, it is the replacement of real life by its signs, through the media (Baudrillard, 1991).

Dugin believes that this process reaches its culmination in postpolitics. The *sign* is so separated from the denoted that the denoted simply disappears. Politics becomes virtual and exists only in the field of presentation, in expression, in the plane of the screen. “The virtual displaces the current, and negates its autonomy. The being and sacral essence are disappearing, the political is vanishing, and together with it, modern politics is also disappearing or, more precisely, its content is being displaced. Another process – postpolitics – is beginning” (Dugin, 2004, p. 372).

Furthermore, Dugin emphasizes that in postpolitics there is a steady desemantization of pseudo-political expressions, a “game of autonomous signs”, but not in the parliament building or the town market, but on the television screen. The virtual world of the media simply does not create reality; it “dissolves reality, persistently imposing its own playing, ironic agenda” (Dugin, 2004, p. 372).

Here, Dugin is in the wake of Guy Debord’s thought. Debord denotes the *dissolution of reality* through the media as the establishment of the *society of the spectacle* (Debord, 2003). It is the postpolitical society. In such society, politics does not disappear; it is transformed, while the political disappears. Namely, for Dugin, politics becomes a deontologized game field of accidental pseudo-political forms. That is achieved through the media.

We can say that *mediocracy* is the first element of postpolitics. “It manages the dispositive of virtual ontology. ‘To exist’ in postpolitics means ‘to be shown’, ‘mentioned’, ‘observed’. Such existence lasts only a moment, but that moment is actually seen as the only reality” (Dugin, 2004, p. 372). The power of the media is ephemeral, but absolute, and it is practically a part of the general social spectacle. Guy Debord determined that spectacle as simultaneously a diffuse and integrated apparatus of representations and ideas, which produces and regulates public opinion and discourse (Debord, 2003).

In the *society of the spectacle*, the public, political sphere disappears, the one in which confrontation and participation are political. This can be seen during election campaigns in the West, as well as in our country. Election campaigns are focused exclusively on the image, the appearance of politicians, and not on the problem. A special example of manipulation are the wars waged in the name of human rights or humanity, Manipulation of the Western media was the focus side of the war waged by the Western countries in Bosnia, and both before and during the 1999 NATO aggression against Serbia, as well as in Iraq and Libya etc.

At the same time, any uniformity is imposed. The media power is trying to replace all other power, which is actually made possible in postpolitics. However, mediocracy is deprived of content, duration, sense and being. Dugin emphasizes its totality, adding that everything else disappears before its totality. Currently, the last stage of mediocracy is the decentralization of information sources and programmes in electronic-interactive networks. In Dugin’s opinion, a spectacle in the postpolitical society is related only to the postindividual and his/her needs (Dugin, 2004, p. 372).

The following element of postpolitics listed by Dugin is *aimlessness*. Postpolitics has no aims. A multitude of people are moving spontaneously in virtual space, “watching a

meaningless and infinite *spectacle*, while being subordinated to sporadic impulses” (Dugin, 2004, p. 373). According to Dugin, those impulses constitute the remains of biological reality which has not yet been processed by the technical environment. They are the last traces of the autonomous ontological organization of the human society in its biological aspects. Those impulses are currently appearing and disappearing, “liberating the place for a pure ‘sign’ with no aim and energy” (Dugin, 2004, p. 373).

Postpolitics shows that it is characterized by the absence of hierarchy. It has been replaced by the “network principle”. In fact, Dugin shows that castes, social groups, classes, professions, ethnicities, confessions and cultures finally disappear in the network. They are replaced by *multitude* and *singularity*. To a certain extent, Dugin takes the concepts of singularity and multitude from Negri and Hardt (Negri & Hardt, 2005). Singularities are the individuals who move chaotically like disorganized atoms, while each singularity of multitude is equal to another. Multitude is dezontologized. The being of multitude is virtual and in that way all hierarchization is avoided. Namely, Dugin explains that a man of postpolitics (a singularity, i.e. a postindividual) can imagine himself as he likes in the virtual world, while that is neither denied nor confirmed to him. It means that there is no hierarchization. In the virtual world of the “singular spectacle”, everyone is completely free from all others, from the world, from themselves, so the identity becomes ephemeral and playing.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Baudrillard, J. (2009). *The Pact of Lucidity or the Intelligence of Evil*. Beograd: Arhipelag. [In Serbian]
- Baudrillard, J. (1991). *Simulacrum and simulation*. Novi Sad: Svetovi. [In Serbian]
- Benoist, A. (2007). What is Governance?. *Elements* N° 124, 38–43. Available at: http://www.alaindebenoist.com/pdf/qu_est-ce_que_la_gouvernance.pdf [In French]
- Bentham, J. (1781). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Available at: <https://www.utilitarianism.com/jeremy-bentham/index.htm>
- Brdar, M. (2002). *Philosophy in Duchamp's Fountain. A postmodern cross-section of twentieth-century philosophy*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [In Serbian]
- Debord, D. (2003). *The Society of the Spectacle*. Beograd: Golijanin/Kam-graf. [In Serbian]
- Derrida, J. (2004). What is deconstruction? *Zlatna greda* 37/4. Novi Sad: Društvo književnika Vojvodine. [In Serbian]
- Domazet, S, Nikolić, J. (2020). Reality culture as a prevailing cultural format in Serbia. *Sociološki pregled* vol. 54 (4), 1346–1363. DOI: [10.5937/socpreg54-29530](https://doi.org/10.5937/socpreg54-29530)
- Dugin, A. (2004). *Philosophy of Politics*. Moskva: Arktogeya. [In Russian]
- Dugin, A. (2008). *Postphilosophy. Three paradigms in the history of thought*. Moskva: Evraziskoe dvizenie. [In Russian]
- Dugin, A. (2007). *Postmodern Geopolitics. Times of New Empires. Essays on Geopolitics of the 21st Century*. Moskva: Amfora. [In Russian]
- Dugin, A. (2009). *Fourth Political Theory. Russia and Political Ideas of the 21st Century*. Moskva: Amfora. [In Russian]

- Đurić, M. (1979). *Utopia of change of the World, Revolution, Nihilism, Anarchism*. Beograd: Institut društvenih nauka. [In Serbian]
- Epstain, M. (2010). *After the future: the fate of the postmodern*. Beograd: Draslar partner. [In Serbian]
- Foucault, M. (2011). *Security, territory, population*. Sankt Peterburg: Nauka. [In Russian]
- Koljević, B. (2019). Neoliberal and Post-liberal Europe. *Sociološki pregled* vol. 53(3), 741–761. DOI: [10.5937/socpreg53-23060](https://doi.org/10.5937/socpreg53-23060)
- Kuljić, T. (2003). Postmodern and history. *Sociologija* vol. 45 (4), 289–302. [In Serbian]
- Lyotard, J. F. (1988). *La Condition postmoderne*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo. [In Serbian]
- Negri, A, Hardt, M. (2005). *Empire*. Beograd: IGAM. [In Serbian]
- Olson, G. (1995). Resisting a Discourse of Mastery: A Conversation with Jean-François Lyotard. *Journal of Advanced Composition*, 15 (3), 391–410.
- Perišić, S. (2012). Postmodern Vanishing of Politics and Democracy. *Politička revija* (2), 139–154. <https://doi.org/10.22182/pr.3222012.7> [In Serbian]
- Perišić, S. (2014). Leaving Modern Epoch Behind – Between the End of History and the Fear of the Future. *Politička revija* vol. 41 (3), 91–106. <https://doi.org/10.22182/pr.4132014.4> [In Serbian]
- Perišić, S. (2017). The Gap: Contemporary Political Theory and Practice. In M. Kuljić (ed). *Science and reality* (405–418). Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu. [In Serbian]
- Perišić, S. (2019). Neo-Marxist Understanding of Labour – Utopia or Alternative to the Transcapital. *Nacionalni interes* vol. 36 (3), 41–58. <https://doi.org/10.22182/ni.3632019.3> [In Serbian]
- Toynbee, A. (1939). *A Study of History, Vol. V: The Disintegrations of Civilizations*. Oxford University Press.
- Vatimo, G. (1991). *The end of modernity*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo. [In Serbian]
- Zinoviev, Al. (2002). *West*. Beograd: Naš dom – Age d’Homme. [In Serbian]